

KLESTENITZ TIBOR

Bangha Béla jelentése a budapesti nunciusnak a Központi Sajtóvállalat helyzetéről

A Horthy-korszak legfontosabb katolikus lapvállalkozásának az 1918-ban életre hívott Központi Sajtóvállalat (KSV) számított, amely 1919 szeptemberétől adta ki országos politikai napilapjait.¹ Történetével kapcsolatban még most is sok az ismeretlen elem, bizonytalanság, amit – egyebek mellett – jól mutatnak a Kosztolányi Dezső *Pardon*-cikkeinek elemzésével foglalkozó tanulmányok is.² A kutatás ugyanis számos nehézséggel jár, amelyek legfőbb oka a megfelelő források hiánya. A vállalat saját irattára nem maradt fenn, az alapításában és korai éveiben döntő szerepet játszó Bangha Béla jezsuita szerzetes irathagyatéka pedig – a magyarországi Jézus Társasága levéltárának 1950-es megsemmisülése következtében – szintén igen hiányos.³ Bár Bangha tollából számtalan sajtópolitikai cikk, tanulmány és vitairat jelent meg,⁴ ezek a nyilvánosság számára szánt, gyakran propagandisztikus dokumentumok csak igen nagy óvatossággal és erőteljes forráskritikával kezelhetők. Ugyanez elmondható a páter nagy hatású életrajzáról, tanítványának, Nyisztor Zoltánnak a munkájáról is.⁵ A kérdéskör egykorú levéltári dokumentumai ezért nagy jelentőséggel bírnak. A források bővítésének munkájában a külföldi levéltárak komoly segítséget nyújthatnak – jól mutatja ezt Molnár Antal remek tanulmánya, amely a jezsuita rend római, központi levéltárának segítségével rekonstruálja Bangha Béla tevékenységének sok, korábban ismeretlen elemét, köztük sajtótörténeti vonatkozásúakat is.⁶

¹ A vállalat történetének első korszakáról lásd KLESTENITZ Tibor, *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*, Budapest, CompLex, 2013, 191–240.

² ARANY Zsuzsanna, „*Pardon, Kosztolányi*”, *Dokumentumok és kérdések egy rovat körül = Kalligram*, 2009, 11, 57–64; LENGYEL András, *Egy s más az Új Nemzedék Pardon rovatáról = Kalligram*, 2010, 6, 89–99; BÍRÓ BALOGH Tamás, *A Pardon... rovat történetéhez = Tiszatáj*, 2011, 3, 60–71.

³ KLESTENITZ Tibor, *A katolikus sajtómozgalom történetének forrásai = „Alattad a föld, fölöttem az ég...” Források, módszerek és útkeresések a történetírásban*, szerk. Balogh Margit, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2010, 141–159.

⁴ A páter műveinek összkiadása harminc kötetben jelent meg, ebből kettő a sajtóagitáció dokumentumait tartalmazza. *Bangha Béla Összegyűjtött Munkái*, sajtó alá rendezte Bíró Bertalan, Budapest, 1941, XXV., XXVI.

⁵ NYISZTOR Zoltán, *Bangha Béla élete és műve*, 2. kiadás, Budapest, Pázmány Péter Irod. Társaság, 1941.

⁶ MOLNÁR Antal, *Az engedelmes lázadó, (Bangha Béla és a jezsuita rendi vezetés) = MOLNÁR Antal, SZABÓ Ferenc SJ, Bangha Béla SJ emlékezete*, h. n., é. n. [2010], 65–164.

Az itt közölt, a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött, német nyelvű forrás jelentőségét az adja, hogy közvetlen bepillantást nyújt Bangha érvrendszerébe, abba, hogy hogyan kívánta láttatni 1920 októberében az általa létrehozott „keresztény sajtó” helyzetét Lorenzo Schioppa pápai nuncius számára.⁷

1919 őszén, a proletárdiktatúra bukása után a körülmények kedvezőnek tüntek egy „keresztény-nemzeti” felfogású lapkiadó vállalat számára. A kortársak benyomásai szerint a Tanácsköztársaság iránti ellenérzés széles körben váltotta ki a testvériség és a „destrukció”-val, vagyis a különböző árnyalatú baloldali irányzatokkal szembeni összefogás igényét.⁸ Legalább ugyanolyan fontos volt ugyanakkor a berendezkedő új hatalom akarata, amely azt célozta, hogy az „internacionalista destrukció”-val szemben demonstratív módon felmutassa a „keresztény magyarság” – természetesen a felekezeteken is átívelő – egységét. A keresztény pártvezérek felfogását Huszár Károly tette egyértelművé: „a pártvezetőség mindenkit félre fog tolni az útból, aki a régi klerikális politika felidézésével a katolikusok és protestánsok testvéri együttélését megbontani törekednek”.⁹

A KSV politikai napilapjai – az 1919. szeptember 28-án útjára induló *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék*, a német nyelvű *Neue Post*, valamint a december-től megjelenő *Új Lap* – önmeghatározásukban igazodtak az elvárásokhoz: nem katolikusnak, hanem egyértelműen „kereszténynek” hirdették magukat. Ennek megfelelően valamiféle felekezetközi nézőpont megjelenítésére törekedtek, hírt adtak mindhárom történelmi keresztény felekezet rendezvényeiről, megkísérelték elsimítani az esetlegesen felszínre kerülő sérelmeket. A nyilvánosság előtt Bangha Béla is tartotta magát ehhez, és csak a saját fórumai előtt beszélt arról, hogy szükséges lenne a külön katolikus szervezkedés.¹⁰

Magyarország és az Apostoli Szentszék a diplomáciai kapcsolatokat 1920 folyamán vette fel egymással, Lorenzo Schioppa nuncius október 6-án adta át megbízólevelét Horthy Miklós kormányzónak mint az első, Budapestre akkreditált nagyköveti rangú diplomáciai képviselő.¹¹ A misszióvezető a Szentszéktől részletes utasításokat kapott, amelyek a legsürgetőbb problémaként a trianoni béke által kettészelt egyházmegyék helyzetének rendezését, az egyházi javadalmak kezelésének, valamint az egyházi tisztségek betöltésének a kérdését emelték ki.¹² Ezért is figyelemre méltó, hogy Schioppa október folyamán, tehát legelső teendői között szakított időt arra, hogy felkérje Bangha Bélát egy jelentés összeállítására a katolikus sajtó helyzetéről, aminek a jezsuita már október 27-én eleget tett.

⁷ Archivio Segreto Vaticano, Archivio Nunziatura in Ungheria (a továbbiakban ASV ANU) Busta 3. 258–269.

⁸ VERESS Jenő, *Keresztények együttműködése = Nemzeti Újság*, 1919. október 13., 3.

⁹ *Protestánsok a keresztény pártnak = Reggeli Hírek*, 1919. augusztus 27., 4.

¹⁰ *A Katolikus Sajtóhölgybizottság közgyűlése = Nemzeti Újság*, 1920. február 24., 6.

¹¹ ÉRSZEGI Márk Aurél, *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban = Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. Fejérdy András, Budapest, Róma, Balassi Intézet, Római Magyar Akadémia, METEM, 2015, 82.

¹² TÓTH Krisztina, *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása = Uo.* 85–106.

A diplomata sietségének oka minden valószínűség szerint az lehetett, hogy a lapjai révén a politikai életben is jelentős szerepet játszó jezsuita páter tevékenységéről a Vatikán egy ideje már nyugtalanító híreket kapott. 1919 októberében Włodzimierz Ledóchowski jezsuita rendfőnök például arról értesítette a magyar tartományfőnököt, hogy Rott Nándor veszprémi püspöktől és másoktól is súlyos kifogások érkeztek Rómába, miszerint a páter túlságosan szabados és független, meggondolatlanul és a rendi alkotmány szellemével ellentétesen cselekszik.¹³

Az önigazolás szándéka jól érezhető Bangha jelentésében is. Először hosszasan – és agitációs brosúráinak színvonalát általában nem meghaladó módon – ismertette az 1919 előtti magyar sajtópiaci viszonyokat, sajátos felfogásának megfelelően bemutatta a fővárosi sajtó „keresztényellenesként” jellemzett orgánumait, amivel mintegy saját lapindítási törekvéseinek indokoltságát bizonyította. Ezután nagy terjedelmet szánt néhány konkrét vád megcáfolására, elsősorban arra, amely szerint a KSV nem kifejezetten katolikus, hanem „keresztény” lapvállalkozásként működött.

Ez a vélemény nem volt ismeretlen a korszak katolikus nyilvánosságában: sokan tartottak attól, hogy az 1919-ben megjelenő általános politikai kereszténység, amelyet a KSV is képviselt, a katolikus érdekek elsikkadásához és hitközönyhöz fog vezetni.¹⁴ Apponyi Albert például sajnálattal szólt arról, hogy a kereszténység felszínes, tartalmatlan politikai jelszóvá, hatalmi célok eszközüvé vált, ezért a saját felekezethez való kötődés erősítését sürgette.¹⁵ A KSV-vel szemben a katolikus sajtóban megfogalmazódott az a kifogás, hogy az alapítók eredeti céljával ellentétben nem szolgálja a felekezeti öntudat erősítését: „mutassatok nekem egyetlen egy lapot, újságot ma a nagy megújulás időszakában, mely szent nevünket homlokán merné viselni”¹⁶ – panaszkodott például a *Fejérmegyei Napló* cikkírója. A jezsuita hitvédelmi folyóirat, *A Szív* publicistája szintén úgy értékelte, hogy a sajtóban a katolicizmus tért veszített a politikai kereszténység rovására: „azt hittük, hogy a kat[olikus] sajtó is úgy minőségben, mint kvantitásban erősebb lesz, és most nincs egyetlen egy kimondottan katolikus napi sajtóorgánunk sem”¹⁷.

A KSV-vel szemben a világi papság köreiben is bizalmatlanság jelentkezett. A budapesti egyetem teológiaprofesszora, a cisztercita Mihályfi Ákos például felvetette, hogy a „keresztény” újságok a lelkipásztorkodás szempontjából sok kívánni valót hagynak maguk után.¹⁸ A „kurzust” elutasító katolikusok véleményét pedig a keresztényszocializmus vezető alakja, az 1919 után félreállított prelátus,

¹³ MOLNÁR 2010, i. m. (6. jegyzet) 76.

¹⁴ Erről részletesen KLESTENITZ Tibor, *Felekezeti reneszánsz és „általános kereszténység” az 1920-as évek magyar katolikus sajtójában = Kommentár*, 2010, 5, 53–64.

¹⁵ „Das konjunkturelle Christentum ist nichts wert.” = *Neue Post*, 1920. június 26., 3.

¹⁶ FÁBIÁN Gáspár, *A tetszhalott katolicizmus = Fejérmegyei Napló*, 1919. december 25., 4.

¹⁷ *Hírekről – hír = A Szív*, 1920, 21, 2.

¹⁸ *Katolikus Élet*, 1920, 3, 79.

Giesswein Sándor fogalmazta meg, aki a KSV-lapok és különösen az *Új Lap* antiszemitizmusát, durva hangvételeét kifogásolta.¹⁹

A panaszokkal szemben jelentésében Bangha egyrészt azzal igyekezett érvelni, hogy 1919 őszén, a lapok megjelenésének előkészítéskor nagy sietséggel kellett eljárnia, és az állítólagos korábbi „zsidó sajtóuralom” következtében nem talált a vállalkozáshoz elegendő számban katolikus újságírókat, ezért „kénytelen volt” protestánsokat is alkalmazni. Arra is utalt ugyanakkor, hogy a Tanácsköztársaság bukása után a közhangulat a bolsevizmussal szemben a keresztény erők összefogását követelte. A közvélemény, beleértve a katolikusokat is, nem fogadta volna el a tisztán katolikus felekezeti lapok indítását, ezért nem maradt számára más lehetőség, mint a KSV-t „keresztény” lapkiadóként működtetni – fejtegette. Úgy vélte, hogy a dualista korszak közéleti liberalizmusának, az elterjedt vallási közömbösségnek, valamint a felekezeti toleranciának az eredményeként jelenleg még a katolikusok jelentős része is ódzkodna attól, hogy olyan lapokat olvasson, amelyek kifejezetten katolikusnak vallják magukat. Kiemelte, hogy a KSV-t jelenleg „a keresztény kormányhoz közel állónak” tekintik, jelentékeny sikerét és elterjedtségét pedig kizárólag ennek a taktikának köszönheti.

Védekezésében tehát Bangha tulajdonképpen arra törekedett, hogy a KSV politikai irányvonalát, az aktuális politikai kurzushoz igazodó „általános keresztény” felfogás képviselőjét az 1919 utáni körülményekhez való kényszerű alkalmazkodásként állítsa be a nuncius előtt. Ez azonban nem felelt meg a valóságnak, hiszen néhány évvel korábban – egészen más politikai környezetben – már nagyon hasonló elképzeléseket fogalmazott meg. 1917. július 1-jén kelt az az emlékirat, amelyben a szerzetes Csernoch János hercegeprímás számára kifejtette a jövőbeni KSV működésének alapelveit. Ebben a veszélyesnek ítélt baloldali, „destruktív” ideológiákkal szemben a keresztény felekezetek összefogását kívánta, és úgy vélte, hogy a KSV lapjainak mindenképpen „általános keresztény” szellemiséget kell képviselniük, nem hirdethetnek „exkluzív katolicizmust” és protestáns munkatársakat is kell alkalmazniuk.²⁰

Láthatjuk tehát, hogy a vállalat irányvonala 1919 után valójában Bangha eredeti elképzeléseit követte, az aktuális politikai viszonyok inkább csak megerősíthették a sajtópáter felfogásának helyességéről. Ugyanakkor a felekezeti együttműködést már az 1917-es emlékirat is csak taktikai célnak, ideiglenes megoldásnak tekintette, és azt hangoztatta, hogy a kooperáció idején is biztosítani kell a speciális katolikus érdekek érvényesülését: „Elméletben szépen hangzik az összes keresztények összefogása a hitetlenség és a zsidó túlkapások ellen, de a gyakorlatban ez az összefogás eddig soha és sehol sem sikerült” – fogalmazta meg kételyeit a páter. Egyben arra is utalt, hogy a szerkesztői pozíciókat mindenképpen katolikusok számára kell fenntartani.²¹

¹⁹ *Nemzetgyűlési Napló*, VIII. kötet, 75. (1921. február 22.)

²⁰ Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban EPL) Cat. 44/ 3078-1920. *Emlékirat a magyar katolikus sajtóreform ügyében*, 1917. július 1., 8–10.

²¹ *Uo.* 9–10.

Ez a törekvése azonban a gyakorlatban már 1919 szeptemberében kudarcot vallott, hiszen az *Új Nemzedék* című politikai napilap szerkesztői posztját a református felekezetű Milotay István szerezte meg, aki a korábban ugyanezzel a címmel kiadott folyóirat szerkesztője volt. A két férfi között hamarosan állandósultak a feszültségek, Milotay bigottnak tartotta felettesét, aki csak a katolicizmus érdekeire van tekintettel.²² A helyzet ideiglenes megoldásaként, 1920 szeptemberében a vezetőség „felfelé buktatta” Milotayt, a lap főszerkesztőjévé nevezve ki őt, a felelős szerkesztői pozíciót pedig a katolikus közélet közismert szereplőjére, Krüger Aladárra bízta. Bangha jelentésében hivatkozott is erre a váltásra, hangoztatva, hogy az új szerkesztő naponta áldozó kongreganista, a főszerkesztő pedig – a KSV vezetőségének két protestáns tagjával együtt – lelkületében valójában közelebb áll a katolikusokhoz, szerepvállalása ugyanakkor alkalmas arra, hogy a közvélemény szemében megvédje a KSV-t a katolikus felekezeti elfogultság vádjával szemben. Igencsak kérdéses ugyanakkor, hogy ez az érvelés Milotay vonatkozásában mennyire állhatta meg a helyét – a református újságíró ugyanis nem sokkal később, 1920 novemberében távozott a vállalattól, majd decemberben ifjabb Andrassy Gyula gróf megbízására az újonnan induló napilap, a *Magyarság* vezetője lett.²³

Bangha 1917-es emlékiratában amellet érvelt, hogy az új egyházi sajtót csak gazdaságilag szilárd alapokra helyezve érdemes elindítani. Ezért szükségesnek látta, hogy az új kiadót lehetőség szerint mielőbb egyenrangúvá tegyék ellenfeleivel: „csakis független, főleg a gyors és jó hírszolgálatra alapozott *Az Est* módjára minden tekintetben, de főleg politikai téren megkövetlen, tehát lényegében információs jellegű lapokkal közelíthetjük meg a közönséget” – írta. A „tömegek meghódítása” érdekében kiterjedt laphálózatot tervezett, amely fokozatosan jött volna létre: először központi napilap, majd bulvárlapok, végül vidéki újságok indítását tartotta szükségesnek.²⁴ Ennek az elképzelésnek megfelelően a KSV 1919 őszén nagyszabású terjeszkedésbe kezdett, alaposan kihasználva a számára kedvező politikai hátszelet. Augusztusban a budapesti kiadók úgy döntöttek, hogy a régebben, alacsonyabb áron vett 600 vagon papírt egyenlő arányban megosztják az új politikai irányt követő lapokkal, ami jelentősen megkönnyítette a KSV lapjainak indulását.²⁵ A vállalat vezetői decemberben bejelentették, hogy felelemlik a cég alaptőkéjét, amelyből saját nyomda, papírgyár, könyvkiadó alapításának finanszírozását tervezték.²⁶ Az állam támogatására is számíthattak: 1920 tavaszán a kereskedelmi miniszter engedélyezte, hogy a KSV Ausztriába szállítson 200 tonna tatai üzemszenet 10 vagon sima papír fejében. Az engedélyt annak ellenére is megadták, hogy attól tartottak, az eset precedenst jelenthet a jóvátételi

²² SIPOS Péter, *Milotay István pályaképe* = *Századok*, 1971, 3–4, 722.

²³ KLESTENITZ 2013, i. m. (1. jegyzet) 215.

²⁴ EPL Cat. 44/ 3078-1920. *Emlékirat a magyar katolikus sajtóreform ügyében*, 1917. július 1.

²⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 26 1232. cs. V. t. 8531. sz. *A Papírelosztó Bizottság a miniszterelnökségnek*, 1920. szeptember 30.

²⁶ *Nemzeti Újság*, 1919. december 19., 4.

szállítások követelésére, ha külföldön megtudják, hogy Magyarország képes ipari célokra szemet kivinni.²⁷

A politikai konjunktúrát hatékonyan kihasználó vállalat tehát a terjeszkedés korszakát élte, alapítója azonban tisztában volt azzal, hogy ez a helyzet lényegében csak a hatalom támogatásának köszönhető. 1920 októberében Bangha büszkén írt arról jelentésében, hogy a – a gazdasági nehézségek, az infláció, a papírhiány és a felvevőpiac méretének összezsugorodása ellenére – a KSV virágzik, és ez a cég használja fel a lapkiadók közül a legnagyobb papírkontingenst, a teljes magyar sajtó szükségletének egyharmadát. Különösen fontosnak ítélte a jövő szempontjából a Pallas nyomda megvásárlására tett kísérleteket, és beszámolt arról, hogy ehhez külföldi katolikus társbefektetőt keresnek, már német, francia és olasz vállalkozásokkal is tárgyaltak. Arra is utalt azonban, hogy a vállalat csak akkor maradhat működőképes, ha a polgári és katonai hatóságok továbbra is támogatják, például propagandával, illetve a megfelelő vasúti és postai tarifákkal. „Erről a támogatásról ma még nem mondhatunk le. Ez azonban elképzelhetetlen lenne, ha felekezeti sajtónak lehetne minket kikiáltani” – írta a nunciusrak. Ezzel egyrészt megerősítette a vállalat aktuális irányvonala mellett felhozott korábbi érveit, ugyanakkor sorai arra mutatnak, hogy ezt valójában csak ideiglenes megoldásnak tartotta. Úgy vélte, hogy a tisztán katolikus sajtónak pillanatnyilag nem adottak az anyagi feltételei, az efféle „sekrestyesajtó” nem számíthatna akkora olvasóközönségre, amely biztosíthatná fennmaradását. Ugyanakkor azt remélte, hogy idővel megváltozik a helyzet, ám ehhez intenzív lelkipásztori munkára, a közönség meggyőzésére lenne szükség.

A páter által megjósolt fordulat nem sokkal később, 1921 őszén valóban be is következett, azonban ennek nem valamiféle hitéleti reneszánsz, hanem egy politikai ok, a királykérdés kieleződése volt a kiváltója. A legitimista felfogású Bangha Béla IV. Károly király második visszatérési kísérletének leverése után szakított korábbi szövetségeseivel, és arra törekedett, hogy a KSV-t függetlenítse a kormányzati pozícióban ülő szabad királyválasztó és fajvédő politikusok „kegyeitől”.²⁸ Az ezt követő eseménydús időszak igencsak megtépázta Bangha Béla személyes tekintélyét, a keresztény-nemzeti táborban korábban élvezett hírnevét.²⁹ A támadások ellenére azonban Lorenzo Schioppa – amint azt 1923-ban az Apostoli Szentszékhez intézett jelentéséből kitűnik – töretlenül bízott a jezsuitában.³⁰ Ebben talán szerepe lehetett Bangha 1920-ban írt jelentésének is, amely, mint azt ma már tudjuk, egyáltalán nem volt mentes a csúsztatásoktól és saját szerepének kedvezőbb fényben való feltüntetésétől, ám részletessége, illetve a problémák és a lehetőségek tárgyyszerű elemzése miatt összességében pozitív összbemutatót gyakorolhatott a pápai nunciusra.

²⁷ MNL OL K 25 1231 V. 2499. sz. *Pénzügyminisztériumi átirat*, 1920. március 13., 1920. december.

²⁸ KLESTENITZ 2013. i. m. (1. jegyzet) 218–231.

²⁹ MOLNÁR 2010. i. m. (6. jegyzet) 80.

³⁰ ASV ANV Busta 9. 262–265. *Lorenzo Schioppa Merry del Val bíborosnak*, 1923. március 25.

E[hr]w[ürdige] Exzellenz!

Ihrer gütigen Aufforderung entsprechend, erlaube ich mir, E[hr]w[ürdige] Exzellenz das Wesentliche über die ungarischen Presseverhältnisse in Folgendem zu unterbreiten.

In Ungarn stand während des 19. Jahrhunderts der Liberalismus in voller Blüte, sowohl auf politischem wie kulturellem und sogar teilweise auf religiös-kirchlichem Gebiete. Das katholische Leben zeigte sich bis zu den 90-er Jahren fast gar nicht vor der Öffentlichkeit; charakteristisch ist, dass die ersten Kongresse, welche zur Vorbereitung der katholischen Autonomie einberufen wurden, offen dem Schisma das Wort redeten,³¹ und die kirchenpolitischen Gesetze (Zivilehe) von der katholischen Majorität skrupellos votiert wurden.³² Als Führerin der liberalen öffentlichen Meinung kam die freimaurerische Presse in die Höhe; ihre Herausgeber waren der Mehrzahl nach Juden. Als schwache Reaktion gegen den kirchenfeindlichen Liberalismus gründete Graf Ferdinand Zichy³³ in den 90-er Jahren die katholische Volkspartei und diese gab ein Tagblatt 'Alkotmány'³⁴ heraus, welches aber fast nur von Geistlichen gelesen wurde. Neben Alkotmány gab man auch ein Volksblatt ('Új Lap')³⁵ heraus, das aber nur auf dem Lande Verbreitung fand. Die Presseverhältnisse verschlimmerten sich in den letzten zehn Jahren noch bedeutend; man gründete ein aggressives, ausgesprochen freimaurerisches Tagblatt ('Világ'),³⁶ welches stark in die Höhe kam. Ebenso radikal gebärdete sich auch das mit staunenswertem journalistischem Geschick redigierte und in amerikanischem Stil administrierte 'Az Est',³⁷ welches im Kriege die für ungarische Verhältnisse enorme Abnehmerzahl von über einer halben Million erreichte. Dieser Zahl kam auch 'Pesti Hirlap'³⁸ ziemlich nahe; man sprach von über 300 000 Abnehmern. 'Pesti Napló',³⁹ ebenfalls ein freimaurerisches Judenblatt, erreichte die Abnehmerzahl von 80–90 000. 'Déli Hirlap',⁴⁰ ein revolutionäres Organ, hatte ungefähr dieselbe Verbreitung. Das sozialdemokratische 'Népszava'⁴¹ stieg bis über 100 000. Im Ganzen gab es am Ende des Krieges über 30 Budapester Tagesblätter; davon waren nur 2 katholisch, und diese waren am wenigsten verbreitet, schwach redigiert, noch schwächer administriert und ganz

³¹ Utalás a katolikus önkormányzati szervezet megalakításának céljával összehívott első (ülésezett: 1870–1871) és második (1897–1902) autonómia-kongresszusra.

³² Utalás a kötelező polgári házasságkötést bevezető 1894. évi XXXI. törvényre.

³³ Zichy Nándor, gróf (1829–1911): nagybirtokos, politikus, a főrendi ház tagja, az egyházpolitikai küzdelmek idején a katolikus ellenzék vezetője, 1895-ben a katolikus Néppárt megalakítója.

³⁴ 1895–1919 között megjelenő politikai napilap, a katolikus Néppárt orgánuma.

³⁵ 1901–1944 között megjelenő politikai napilap, katolikus bulvárlapnak is nevezték.

³⁶ 1910–1926 között megjelenő politikai napilap, alapítója a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy.

³⁷ 1910–1939 között megjelenő politikai napilap.

³⁸ 1878–1944 között megjelenő politikai napilap.

³⁹ 1850–1940 között megjelenő politikai napilap.

⁴⁰ 1917–1919 között megjelenő politikai napilap.

⁴¹ 1877-től folyóiratként, 1905-től politikai napilapként megjelenő orgánum.

schwach verbreitet. Die Sprache der jüdischen Zeitungen war durchaus radikal, ihre Tendenz antichristlich. Der einzige Unterschied zwischen den einzelnen bestand darin, dass die Einen mit scheinbarer Mäßigung und unter dem Anstrich vornehmer Objektivität gegen alles Christliche kämpften, während Andere in der brutalsten Weise gegen Christentum, Kirche und katholische Moral loszogen. Als neutral konnte 'Budapesti Hirlap'⁴² gelten, welches lange Zeit als das führende Organ der anständig Denkenden galt, aber der christlichen Politik der allerdings sehr isolierten katholischen Volkspartei ziemlich feindselig gegenüberstand.

Seit einer Reihe von Jahren wurde nun in katholischen Zeitschriften, Versammlungen und Vereinen die Notwendigkeit einer energischen Wendung in unserer katholischen Pressepolitik betont. Man wies darauf hin, dass der Katholizismus in Ungarn zwar riesige Opfer bringt für das christliche Leben, für die Schule, für Charitas, für Vereine, aber dies Alles zum großen Teile vereitelt wird, weil die öffentliche Meinung fast ausschließlich durch Juden und Freimaurer oder glaubenslose Christen geleitet würde, und die Presse sozusagen Alles niederrisse, was Katechese und Predigt, Schule und Vereine mühsam aufgebaut hätten. Nur standen der Pressereform große Hindernisse im Wege. Der ungarische Katholizismus war gewohnt, Alles von oben, von den reichen Bischöfen zu erwarten; diese aber schienen nicht Alle die Notwendigkeit der Pressereform gehörig zu würdigen, oder aber sie fürchteten, dass jedes Opfer unnütz sein würde, weil sie an der Möglichkeit einer lebensfähigen, geschäftlich gut geleiteten katholischen Presse, die einmal begründet, sich von selbst erhalten würde, zweifelten. Außerdem musste man mit der Empfindlichkeit der katholischen Volkspartei und ihrer Presse rechnen. Als endlich die katholische Zeitschrift 'Magyar Kultúra',⁴³ deren Redakteur ich war, im Jahre 1917 die Parole ausgab, man müsse eine gewaltige Volksbegegnung zur Schaffung einer modernen, konkurrenzfähigen katholischen Presse auf der Basis einer Aktiengesellschaft ins Leben rufen, entstand eine lebhaft Polemik zwischen dieser Zeitschrift und dem Tagblatt 'Alkotmány',⁴⁴ deren Ergebnis ein lauter Ruf von allen Seiten des Landes nach sofortiger Inangriffnahme der Arbeit war. Man gründete nun ein Aktionskomitee zur Schaffung einer Aktiengesellschaft mit dem Titel 'Központi Sajtó Vállalat' (Zentrale Presseunternehmung), welches ein Stammkapital von 3 Millionen Kronen aus ganz kleinen Aktien zu je 25 Kronen zusammenbringen sollte. Dem Plane wurde auch die Mehrzahl der Bischöfe gewonnen, von denen mehrere mit bedeutenden Summen an der Subskription teilnahmen. Nun wurde eine überaus rührige Propaganda in Wort und Schrift organisiert. Hunderte von Versammlungen und Reden wurden

⁴² 1881–1939 között megjelenő politikai napilap.

⁴³ 1913–1944 között megjelenő folyóirat.

⁴⁴ A sajtóvíta legfontosabb elemeit a következő írások jelentették: BANGHA Béla, *A magyar katolikus sajtó kérdése* = *Magyar Kultúra*, 1917, I. félév, 24–251; BANGHA Béla, *A magyar katolikus sajtó kérdése II.* = *Magyar Kultúra*, 1917, I. félév, 290–303; TURI Béla, *A magyar katolikus sajtó kérdése* = *Alkotmány*, 1917. május 6. 1–2; TURI Béla, *Pártsajtó vagy katolikus sajtó?* = *Alkotmány*, 1917. május 23. 1–3.

im ganzen Lande abgehalten, hunderte von Lokalorganisationen gegründet, Hunderttausende von Flugschriften nach allen Richtungen versandt. Das Ergebnis war überraschend. Bis zum Termin der für die Subskription festgesetzten 3 Monate war das Aktienkapital um das Dreifache überzeichnet. Der Enthusiasmus war gewaltig; die jüdische Presse erzitterte und ergoss sich in Schmähungen gegen die geplante 'konfessionelle Hetzpresse', die Kleingläubigen aber unter den Katholiken wurden beschämt. Nun trat auch die auf sehr enge Kreise beschränkte Volkspartei willig in Verhandlungen ein, die bald zu einem beide Teile befriedigende Übereinkommen führten.⁴⁵

Die 'Zentrale Presseunternehmung' wurde also gegründet, ihr Aktienkapital auf 12 Millionen erhöht.⁴⁶ Die Sammlung ging schwungvoll vorwärts. Zur Verwirklichung unserer Aufgabe konnten wir aber dennoch nicht schreiten, weil die liberale Regierung vom Verbote der Zeitungs-Neugründungen auch zu unserem Vorteile keine Ausnahme erlauben wollte.⁴⁷

Nun kam die Károlyi'sche Revolution im Oktober 1918. Die Freimaurer und Sozialdemokraten erhielten die Oberhand im Lande und unterdrückten jede Pressfreiheit. Vor der Gründung einer katholischen Presse konnte keine Rede sein.⁴⁸ Unsere Büros wurden sogar vom terroristischen Pöbel zerstört und unser Geld konnte nur mit knapper Not gerettet werden.⁴⁹ Während der Schreckensherrschaft mussten unsere Führer flüchten.⁵⁰ Nach dem Sturz der Bolschewiken war aber unsere Zeit gekommen. Mit großer Begeisterung erwartete das ganze aufatmende Land von uns die lange ersehnte bessere christlich-nationale Presse. Mit Hilfe der Regierung, der nationalen Armee und der christlich-nationalen Organisationen wurde jedes Hindernis beseitigt, und im September 1919 erschienen wir mit 4 Tagblättern ('Nemzeti Ujság', 'Uj Nemzedék', 'Uj Lap' und Neue Post), 2 Wochenblättern, einer Zeitungskorrespondenz und einem Bücherverlag am Platze. In aller Eile mussten Lokalitäten gemietet, Druckerverträge abgeschlossen, die nötige Zahl von Redakteuren, Mitarbeitern und administrativen Kräften geworben werden, wobei als ganz besonderes Hindernis der Umstand im Wege war, dass infolge der Jahrzehnte langen jüdischen Presseherrschaft an christlichen Journalisten und administrativen Kräften keine große Auswahl war. Schon aus diesem Grunde schien uns die Anstellung einiger Protestanten eine Notwendigkeit zu sein, wobei wir aber selbstverständlich darauf sahen, nur sol-

⁴⁵ A KSV ígéretet tett arra, hogy az általa gyűjtött pénz nyolc százalékát átadja az *Alkotmány*-nak, illetve ezen összeg erejéig jegyezni fog a megalakítandó Alkotmány Részvénytársaság részvényeiből. EPL Cat. 44/348-1919. *Molnár János Csernoch Jánosnak*, 1918. október 10.

⁴⁶ Az alakuló közgyűlésre és a tőkeemelésre 1918. június 12-én került sor.

⁴⁷ Utalás a 940/1917 ME rendeletre, amely nem tiltotta be ugyan új lapok indítását, de miniszterelnöki engedélyezést írt elő ehhez.

⁴⁸ Bár a Népköztársaság II. néptörvénye deklarálta a sajtószabadságot, az új lapok indításának miniszterelnöki engedélyeztetését előíró rendelet érvényben maradt.

⁴⁹ 1919. február 20-án mintegy 100-150 fő szétverte az Apostol Nyomda épületét.

⁵⁰ A Tanácsköztársaság elől Bangha Béla Pozsonyba menekült.

che Protestanten zur Mitarbeit einzubeziehen, welche sich bereit erklärt hatten, ganz in unserem Sinne zu arbeiten. Da als Rückwirkung des Bolschewismus von allen Seiten die Vereinigung sämtlicher christlicher Kräfte betont und verlangt wurde, und nicht nur die protestantische, sondern auch die katholische Bevölkerung keine Presse akzeptiert hätte, welche nicht, – wenn auch mit den nötigen Einschränkungen – diesem Rufe gefolgt wäre, und da tatsächlich die Überwindung der jüdisch-freimaurerischen Vorherrschaft nur durch die politische und wirtschaftliche Vereinigung aller christlich gesinnten Elementen möglich war, so sah die Zentrale Presseunternehmung davon ab, sich offenkundig als spezifisch katholische Organisation vor der Öffentlichkeit einzuführen, umso mehr, da tatsächlich an der Gründung der Aktiengesellschaft auch einige wohlwollende und den Katholiken befreundende Protestanten finanziell und propagatorisch teilgenommen haben. Man hielt es für geratener, sich einfach 'christlich' zu nennen, das 'Christliche' aber so zu interpretieren, dass daraus dem Katholizismus keinerlei Schaden erwachsen kann. Bei 'Nemzeti Ujság' war dies um so mehr unumgänglich, da dieses Organ als Nachfolger des 'Alkotmány' teilweise das Eigentum der früheren Volkspartei blieb, welche Partei infolge der politischen Lage offiziell ebenfalls nicht als konfessionell katholische Partei auftreten zu dürfen meinte.

Dieser Taktik und der durch die Zentrale Presseunternehmung aufgewandten organisatorischen und propagatorischen Arbeit verdanken auch die Blätter des Unternehmens ihren beispielelosen Erfolg und die Stellung, die sie heute einnehmen. Trotz der enormen Teuerung, trotz des Papiermangels und trotzdem das Absatzgebiet der ungarischen Presse auf ein Drittel des früheren reduziert wurde, erreichten es unsere Blätter im vergangenen halben Jahre, dass sie aus passiven zu aktiven Unternehmungen wurden, und dass heute bei dem Papierkonsum der gesamten ungarischen Presse die Blätter der Zentralen Presseunternehmung zu einem Drittel beteiligt sind. Früher erreichten die zwei katholischen Blätter kaum den 25-ten oder 30-ten Teil des gesamten Papierverbrauchs. Früher sah man katholische Blätter fast nirgends auf der Straße, in der Elektrischen, auf den Bahnhöfen; heute widerhallen unsere Straßen und unsere Bahnhöfe von 'Uj Nemzedék', 'Nemzeti Ujság', 'Uj Lap', 'Képes Kronika'.⁵¹ Dieselben werden auch als der christlichen Regierung nahestehende Organe angesehen und wir haben doch die volle Möglichkeit, jene Fragen und jene Tagesereignisse, die von katholischem Standpunkt aus eine besondere Bedeutung besitzen, nach katholischen Grundsätzen zu beleuchten. Es soll nicht geleugnet werden, dass das Ideal noch nicht erreicht wurde und vereinzelt auch Fehler unterliefen, obwohl der Redakteur des 'Nemzeti Ujság' ein Priester und päpstlicher Kämmerer,⁵² derjenige des 'Uj Nemzedék' neuerdings ein Katholik und täglich kommunizierender Kongre-

⁵¹ Bangha Béla 1920-as naplóbejegyzése szerint a KSV lapjai ekkor összesen 140 ezer példányban jelentek meg.

⁵² A lap szerkesztője Turi Béla (1875–1936) pápai kamarás, az egykori *Alkotmány* szerkesztője volt.

ganist⁵³ ist; da aber 90 % der ungarischen Journalisten Juden sind,⁵⁴ und auch von den übrigen 10 % die meisten zwar viel guten Willen, aber ziemlich wenig katholische Vorbildung besitzen, so lassen sich diese Fehler, wenn auch nicht entschuldigen doch gewiss erklären. Bei der raschen Arbeit der Journalistik sind Fehler überhaupt kaum je ganz zu vermeiden; doch sind wir bestrebt, diese Fehler immer mehr auszumerzen, und in dieser Hinsicht haben unsere Blätter nach dem Urteil aller objektiv Denkenden große Fortschritte gemacht.

In den letzten Monaten hat die Zentrale Presseunternehmung einen neuerlichen bedeutenden Schritt nach vorwärts gemacht, indem sie eine der größten und besteingerichteten Druckereien, die Druckerei PALLAS erwarb. Diese Druckerei hat früher einem jüdischen Freimaurer, dem Revolutionshäuptling Hatvani-Deutsch⁵⁵ gehört. Dieselbe verfügt über ein gewaltiges, modernes, dreistöckiges, auf drei Straßen sehendes Zeitungspalais⁵⁶ ganz in der Nähe des Parlamentes; über 8 Rotationsmaschinen, 25 Schnellpressen, 24 modernen Linotype-Setzmaschinen, 8 Typengießereien, 25 Waggons Gießmaterial und Typen, 12 Waggons Papier, einen Buchverlag, u[nd] s[o] w[eiter]. Da dieses Objekt, welches in heutigen Kronenwährung einen Wert von 50–60 Millionen Kronen darstellt, von unseren Geldmitteln allein nicht vollständig ausgezahlt werden konnte, so suchen wir jetzt auswärtige katholische Teilnehmer, denen wir 2/5 der Aktien für 20 Millionen Kronen abzugeben bereit sind; infolge der Valutadifferenz wäre dies für ein auswärtiges Kapital eine Kleinigkeit. Wir sind diesbezüglich in Verhandlungen mit deutschen und französischen Interessenten; ein italienisches Angebot im obigen Sinne mussten wir, weil aus nicht christlichen Kreisen kommend, ablehnen. E[hr]w[ürdige] Exzellenz würden uns zu tiefem Danke verpflichten, wenn Sie uns auf Grund Ihrer Verbindungen und Kenntnisse diesbezüglich einen gangbaren Weg vorzuschlagen die Güte hätten.

Ich halte es für notwendig, auf das Verhältnis der Zentralen Presseunternehmung zum Katholizismus und Protestantismus nochmals zurückzukommen, da uns von einzelnen Kritikern darüber Vorwürfe gemacht wurden. Diese Frage war und ist für uns ein Gegenstand stetiger und sorgfältigster Überlegung. Es ist zwar vollständig unrichtig, was einige Kritiker verbreiten wollten, als sei die Leitung der Zentralen Presseunternehmung aus der Hand der Katholiken in protestantische oder indifferente Hände geraten. Unter den 25 Direktionsmitgliedern der

⁵³ A lap szerkesztője 1920 szeptemberében Krüger Aladár (1878–1952) lett, aki a református Milotay Istvánt (1883–1963) váltotta.

⁵⁴ A korban elterjedtnek számító tévedés: a dualizmus korában a hivatásszerűen újságírással foglalkozók között a katolikusok voltak a legtöbben. SIPOS Balázs, *Az újságíró-társadalom 1890 és 1945 között = Zombékok, Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*, Társadalomtörténeti tanulmányok, szerk. Kövér György, Budapest, Századvég Kiadó, 2006, 354–356.

⁵⁵ Hatvany Lajos, báró (1897-ig Deutsch, 1917-ig Hatvany-Deutsch) (1880–1961): író, kritikus, irodalomtörténész, a *Nyugat* társalapítója és mecénása.

⁵⁶ A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. központja a Honvéd utcában volt.

Unternehmung gibt es nur 2 Protestanten, aber auch diese sind Herren, welche sich niemals an speziell protestantischen Bewegungen beteiligt haben und seit Jahren immer mit den Katholiken zusammenarbeiteten. Das eigentliche Exekutivkomitee der Direktion der Z[entralen] P[resse] U[nternehmung] besteht aus 3 Mitgliedern, welche alle Katholiken sind. Die 2 protestantischen Direktionsmitglieder, sowie der nur mit Konsultationsrecht bekleidete Chefredakteur⁵⁷ (nicht verantwortlicher Redakteur) des 'Új Nemzedék', welcher der Gesinnung nach den Katholiken viel näher steht als der Protestanten, sind sehr geeignet, den Vorwurf der einseitigen katholischen Leitung vor der Öffentlichkeit zu vermeiden. Diese Rücksicht aber auf das Vermeiden der besonderen Betonung des exklusiv katholischen Standpunktes ist durch die eigentümliche Mentalität der ungarischen Bevölkerung (und zwar nicht nur der protestantischen) geradezu geboten. Es ist Tatsache, dass bei der allgemeinen religiösen Lauheit der Katholiken nicht nur die Protestanten, sondern fast ebenso sehr die Mehrheit der Katholiken keine Zeitung in die Hand nehmen würden, welche sich ausgesprochen katholisch nennt; es ist dies eben die Folge des langjährigen Liberalismus, der Indifferenz und des stark entwickelten Toleranzgefühls.

Es ist dabei noch ein weiterer Umstand ausschlaggebend. Die Protestanten in Ungarn zerfallen in zwei entgegengesetzte Richtungen. Die Einen verfolgen die alte Politik der ungarischen Protestanten: sie hassen alles Katholische und verbrüdern sich viel lieber mit Juden und Freimaurern gegen uns, als mit uns gegen diese. Der Führer dieser Richtung ist der kalvinische Superintendent von Debrezin, Dr. Baltazár.⁵⁸ Die Anderen sind mehr dem Namen nach Protestanten, sie arbeiten gerne mit den Katholiken zusammen gegen Destruktion, Sozialismus und Atheismus, und verleugnen mehr oder weniger offen ihre Zusammengehörigkeit mit der Baltazár'schen Richtung. Viele von diesen Protestanten werden mit der Zeit Katholiken, oder lassen ihre Kinder katholisch erziehen. (Ein Beispiel hierfür: Reichsverweser Horthy.) Es scheint nun stark im Interesse der katholischen Kirche zu liegen, diese Scheidung der Geister innerhalb des Protestantismus weiter zu fördern, und die protestantisierenden Protestanten, das heißt die Richtung Baltazárs, möglichst zu isolieren. Übrigens konnte die Presse wohl keinen anderen Weg gehen, als die von der Gesamtheit und, wie es scheint, auch vom Episkopat gebilligte katholische Politik.

Dazu kommt, dass bei der gegenwärtigen enormen Teuerung sich eine Zeitung in Ungarn finanziell nicht halten kann, wenn sie sich nicht eine ziemlich hohe Abnehmerzahl erreicht. Eine Zeitung im Stile des alten 'Alkotmány' würde heute ein Defizit von jährlich mindestens 9–10 Millionen Kronen aufweisen. Dazu sind keine Geldquellen da. Wenn wir daher nicht darauf ausgehen, große Massen mit unserer Zeitung zu erreichen, so können wir überhaupt keine Zeitung am Leben erhalten. Und selbst so können wir uns momentan nur über dem

⁵⁷ Utalás a református Milotay Istvánra, aki 1920 szeptemberéig az *Új Nemzedék* felelős szerkesztője volt, ezután főszerkesztővé nevezték ki.

⁵⁸ Baltazár Dezső (1871–1936): 1911-től haláláig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke.

Wasser halten, wenn uns die Zivil- und Militärbehörden geneigt sind und unsere Arbeit unterstützen. (Propaganda, Eisenbahn- und Posttarif, u[nd] s[o] w[eiter].) Auf diese Unterstützung können wir heute noch nicht verzichten. Dieselbe wäre aber undenkbar, wenn man uns als konfessionelle Presse verschreien könnte.

Ich erlaube mir zum Schlusse noch darauf hinzuweisen, dass unsere Pressebewegung als ein sehr bedeutender Schritt zur Rechristianisierung, als auch zur Befestigung der Kirche im Lande angesehen werden muss, und auch von allen Billigdenkenden angesehen wird. Jahrzehnte lange hat bei uns die liberale Presse mit unumschränkter Macht geherrscht; sowohl die Intelligenz als das Volk las fast ausschließlich nur jüdische Zeitungen. Welcher Schaden daraus für das Glaubensleben und die Sittlichkeit erwuchs, ist unermesslich. Jede katholische Regung, jeder christliche Gedanke wurde augenblicklich niedergeschlagen oder einfach totgeschwiegen. Die öffentliche Meinung wurde im ausgesprochen antichristlichen Sinne beeinflusst. Das Ansehen der Bischöfe war vielleicht in keinem Lande der Erde so gründlich zerstört wie bei uns. Die Berechtigung des kirchlichen Vermögens wurde, man kann sagen, allgemein angezweifelt oder geleugnet. Dies ist nun doch anders geworden, und sollte in nächster Zeit ein Kulturkampf entbrennen, so haben wir gerade zufolge der oben geschilderten Taktik die Mittel in der Hand, demselben gleich bei der ersten Regung wirksam entgegenzutreten. Mit einer Sakristeipresse könnte man dies nicht tun. Es gelang uns schon bisher in sehr vielen Fällen, katholische Interessen stark und mächtig zu vertreten, katholische Grundsätze zu betonen, und Angriffe abzuwehren. Der sogenannte christliche Kurs in Ungarn sieht seine wichtigste Stütze in unserer Presse. Freilich wäre die Herausgabe ausgesprochen katholische Zeitungen im Sinne etwa der 'La Croix'⁵⁹, die ihren Katholizismus bei jeder Gelegenheit emphatisch betonen, sehr erfreulich; um aber damit einen Versuch zu wagen, sehen wir weder die finanzielle Möglichkeit, noch die nötige seelische Dispositionen in den Massen der katholischen Leser. Wir hoffen, dass es mit der Zeit anders wird. Jene, denen unsere Taktik nicht gefällt, mögen zuerst durch bessere Predigten, bessere Katechese, durch ein intensiveres Pastorieren mehr katholisches Glaubensleben im Lande schaffen, dann wird auch eine Zeitung mit frömmeren Manieren auf Verbreitung hoffen dürfen.

Wir haben die bescheidene Hoffnung, für die Kirche in Ungarn ein wenig geleistet, für sie ein schwaches Bollwerk geschaffen zu haben. Wir verlangen dafür kein Lob und keine Anerkennung, aber es würde uns schmerzen, wenn die Vorwürfe zu ernst genommen würden, welche von einigen – allerdings sehr wenigen – erhoben werden, die entweder unsere Absichten nicht kennen, oder mit der tatsächlichen augenblicklichen Lage in Ungarn nicht gehörig rechnen.

Ich bitte E[hr]w[ürdige] Exzellenz, meinen Bericht gnädigst zur Kenntnis zu nehmen und bei unserer schwierigen Arbeit mit Ihrer Weisheit und Erfahrung durch Rat und Tat in väterlicher Huld behilflich sein zu wollen.

⁵⁹ 1880-ban alapított, 1883-tól politikai napilapként megjelenő francia katolikus sajtótermék.

Mit dem Ausdruck ehrfurchtsvollster Ergebung und kindlichen Gehorsams gegen den H[ei]ll[igen] Stuhl zeichnet:

A[dalbert] Bangha SJ

Budapest, den 27. Oktober [1920]

KLESTENITZ, TIBOR

Der Bericht von Béla Bangha über die Lage der Zentralen Presseunternehmung

Die Zentrale Presseunternehmung (ZUP), die vom September 1919 an politische Tageszeitungen veröffentlichte, galt als der wichtigste katholische Zeitungsverlag der Horthy-ära. Die Geschichte des Unternehmens ist bis heute wenig erforscht, wofür vor allem der Quellenmangel verantwortlich ist. Das Unternehmensarchiv ist nicht erhalten und der Nachlass des Jesuitenpaters Béla Bangha, der in der Gründung der ZUP eine wichtige Rolle spielte, ist lückenhaft. Obwohl Bangha zahlreiche Artikel, Studien und Pamphlete publizierte, sind diese propagandistischen Dokumente nur mit Vorsicht und kritischer Sichtung der Quellen zu benutzen. Erhaltene Archivmaterialien haben deshalb eine große Bedeutung. Der hier publizierte, im Vatikanischen Geheimarchiv aufbewahrte Bericht aus dem Jahr 1920 bietet einen unmittelbaren Einblick in die Argumentation des Jesuitenpaters, und zeigt, wie er die Lage der von ihm ins Leben gerufene „christlichen Presse“ für den Nuntius Lorenzo Schioppa aufzeichnete.

Der Bericht bestreitet Absichten, nach denen die ZUP nicht eine ausgesprochen katholische, sondern eine „christliche“ Linie vertreten habe. Bangha argumentiert damit, dass die Öffentlichkeit nach dem Untergang der ungarischen Räterepublik den Zusammenschluss der christlichen Kräfte gegen den Bolschewismus verlangt hatte. Nicht einmal die Katholiken hätten „rein katholische“ Zeitungen von der ZPU akzeptiert; das Unternehmen solle ihre Funktion als „christlicher“ Zeitungsverlag erfüllen, meinte er.

Wie der Bericht zeigt, nutzte der Verlag die politische Konjunktur geschickt aus und hatte eine wichtige Position auf dem Pressemarkt inne. Aber der Gründer wußte, dass die ZUP alles der Hilfe des Staates zu verdanken hatte. Er war der Meinung, dass katholische Zeitungen nur dann publiziert werden können, wenn eine breite Leserschaft für die konfessionelle Presse – dank einer intensiven seelsorgerischen Arbeit – entsteht.

Keywords: 1920, Béla Bangha, Central Press Company, Christian-national course in Hungary, denominational press